

Дніпровська Н. Г., Діте Л. А.

ПЕРЕЛОМЛЕННЯ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ НАРОДІВ СВІТУ В ОБРОБКАХ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХОРУ

Анотація: Стаття вперше розглядає композиторську творчість для дітей у жанрі хорової обробки на матеріалі пісенного фольклору народів світу. Важливу увагу приділено принципам опрацювання народних першоджерел, значенню пісенного фольклору в хоровій культурі народу. Висвітлено появу інонаціональної тематики у вітчизняному мистецтві, специфіку композиторської обробки пісень народів світу, феномен «нової фольклорної хвилі», стилістичні та виконавські жанрові новації останніх десятиліть. Відмічається естетично-виховне значення цього специфічного виду творчості в системі дитячого музичного виховання.

Ключові слова: пісенний фольклор; пісні народів світу; композитор; хорова обробка; стилізація; національний колорит; дитячий хор; музична педагогіка; дитяче музичне виховання.

*Музика є скарбницею, в яку
кожна національність вносить
своє, на спільне благо.*

П. Чайковський

Упродовж ХХ століття в музичній культурі постійно зростали роль і значення хорової музики. Новації, що проявилися в ній до кінця століття і торкнулися композиційної сторони творів, розширення образно-тематичної сфери, виконавського втілення, свідчили про еволюцію хорових жанрів. І, хоча музикознавство приділяло їм чималу увагу, найменш дослідженим нині залишається жанр хорової обробки, особливо такий оригінальний її феномен, як обробки пісень народів світу. Зокрема, прогалиною являються обробки для дитячого хору, які традиційно широко представлені в концертній та освітній практиці, але в теорії раніше не розглядались.

Об'єктом даного дослідження є жанр хорової обробки. Мета статті полягає в розгляді пісень народів світу в обробці для дитячого хору

композиторів-представників інших народів, а також принципи втілення ними особливостей інонаціонального фольклору.

Хоровий спів відіграє важливу роль у духовному становленні особистості дитини. Народні пісні, як і твори класичної спадщини, хорові твори майстрів вітчизняного мистецтва є тими джерелами духовності, які формують діапазон її життєвих інтересів, естетичні смаки. Основою народної творчості є національний менталітет, певний склад розуму й мислення, який обумовлює її сутнісні властивості. Найбагатшою та найрозвинутішою частиною усної народної творчості є пісня. У ній, як ні в жодній іншій сфері культури, зафіксована історія народного життя, визначні традиції та основні риси національного характеру. Пісня, музика – це єдина в світі інтернаціональна мова, зрозуміла без перекладу всім людям земної кулі.

На зорі людства художня творчість була несвідомою та становила частку практично-утилітарної діяльності (трудової, обрядової). Пісня узгоджувалася з ритмом праці й танцю, танець відтворював сцени полювання, орнамент – контури предметів і живих істот. Поступово формувались естетичні почуття, від несвідомої творчості наші предки перейшли до осмислення дійсності засобами міфології. Усі пізніші досягнення людства, і мистецтва особливо, знаходять своє пояснення в процесах, що відбувалися за сивої давнини. Джерела фольклору поринають у первісне мистецтво. Народна творчість увібрала в себе художні цінності багатьох епох, і кожний історичний «шар» зберігає властиву йому самотність ідейного змісту, емоційного складу, засобів художньої виразності. «На всі події історичного життя народу відгукується його музика, завжди чуйно ідучи за дійсністю та швидко знаходячи відповідні ритмічні й мелодичні навички, які поступово утворюють стиль епохи» [1, с. 140].

Фундаментом музичної культури будь-якого народу є народна пісня. Вона живить і пронизує творчість видатних композиторів різних часів і різних народів, впливає на всі жанри професійної музики, а особливо – на вокально-хоровий. У кращих творах усіх хорових жанрів завжди простежуються зв'язки з

фольклором: у хоровій обробці народної пісні, хоровій пісні, хоровій п'єсі, кантаті, ораторії, хоровій сюїті, оперному хорі тощо.

Величезне багатство – народна творчість – визначається терміном «фольклор», народна мудрість. Назва глибоко справедлива, бо за визначенням класика української фольклористики А. Іваницького усна народна творчість втілила «естетичний, утилітарний, моральний, правовий, світоглядний досвід сотень поколінь. В широкому розумінні фольклор – це своєрідний концентрат духовної історії людства від найдавніших часів і до сьогодні» [2, с. 5]. У ньому не лише відображено повсякденний побут, щирі й прості почуття, у той же час у ньому заключена народна філософія. Передача інформації народних творів відбувається не у відверто повчальній формі, а через образно-емоційний строй, що позитивно впливає на чуттєву сферу людини.

Художньо-комунікативними властивостями народна творчість приваблювала до себе композиторів різних країн: М. Глинку та М. Римського-Корсакова, О. Бородіна та П. Чайковського, Ф. Шопена та Ф. Ліста, Е. Гріга, А. Дворжака, Й. Брамса, Я. Сібеліуса, М. Лисенка, М. Леонтовича, Л. Ревуцького та багатьох інших митців. Утілені ними сюжети й герої, поетичні та музичні інтонації – усе несе в собі відбиток глибокої національної своєрідності.

Фольклор є не тільки зберігачем народної мудрості, він є також проявом душі народу. Не можна сплутати російську пісню з грузинською, а неаполітанський наспів із шотландським нагашем, бо кожен із них породжений усім життям народу й віддзеркалює його історію та побут.

Слов'янським народам, і українському зокрема, завжди були притаманні відкритість, доброзичливість та гостинність. Ці риси відбилися у мистецтві прагненням пізнати інші народи світу через їх національну творчість, зокрема, через пісенний фольклор, якщо вірно, що пісня – душа народу. Щоб усвідомити себе у своїй національній культурі, корисно знайомитись також із традиціями та культурою інших народів. Із цього приводу класик всесвітньої літератури Фазиль Іскандер сказав: «Невміння народу ладити з іншим народом є

продовженням невміння ладити людини з людиною. Тільки ось що виявляється: умовою поглибленої самосвідомості є знання чужого» [3].

Твори, написані на теми пісень інших народів, зустрічаються в музиці здавна, наприклад, «Французькі сюїти» та «Англійські сюїти» Й. С. Баха. За висловом Л. Бетховена «Музика – народна потреба». У багатьох його інструментальних творах звучать різноманітні народні мотиви – шотландські, хорватські, ірландські. А струнні квартети Л. Бетховена, присвячені А. К. Розумовському, отримали назву «російських». Композиторів різних країн завжди приваблювала краса, оригінальність і свіжість фольклорних наспівів.

Знаходячись на культурному перехресті, слов'яни здавна взаємодіяли з культурами різних народів, збагачуючи своє мистецтво новими темами та образами. До XIX ст. склалися їх численні зв'язки з багатьма західноєвропейськими країнами. На початку XIX ст., разом з виокремленням композиторської праці в професію, у музичному мистецтві стали все частіше виникати твори інонаціональної тематики як наслідок різнополярної культурної взаємодії.

Спочатку тема Іспанії та Сходу з'явилася в поезії О. Пушкіна, М. Лермонтова, декабристів, згодом вона перейшла й у жанр романсу. У музиці одним із перших до фольклору народів Сходу та Заходу звернувся М. Глінка («Руслан і Людмила», «Арагонська хота»). Його послідовниками були композитори Могутньої купки, а також О. Даргомижський, О. Аляб'єв, М. Балакірєв, А. Рубінштейн, С. Рахманінов. Причому, у створенні картин і образів далеких країв їх типовими прийомами стали не стільки цитування пісень із фольклорних джерел Кавказу, Середньої Азії, Персії, скільки використання таких стилістичних елементів, як характерні інтонації, тембри, витіюваті ритмічні малюнки, орнаментальні фігури, «терпкі» ладо-гармонічні сполучення. Прагнення відтворити локальний національний колорит виявилось неможливим поза залученням жанрово-інтонаційної специфіки певних музичних культур. І цей процес був не копіювальним, а творчим.

У мистецтві «срібного віку» продовженням феномену інонаціональної тематики стала творчість С. Прокоф'єва, А. Аренського, театральний живопис Л. Бакста, М. Врубеля. У мистецтві ХХ ст. було створено чимало опер, балетів, симфоній, у яких відобразилися можливості взаємозбагачення культур, синтезу місцевих традицій із жанрами й формами європейської музики.

У жанрі дитячої хорової музики окремі обробки на фольклорні теми інших народів з'являлись, наприклад, у творчості М. Іполітова-Іванова. Проте особливий інтерес до жанру виник у вітчизняній культурі ХХ століття в повоєнний час. Причина в тому, що характерною рисою соціокультурного розвитку у ХХ ст. було входження позаєвропейських культур у систему міжнародного музичного життя. Стався справжній «вибух» інтересу до народної творчості, що охопив, з одного боку, музику, літературу, живопис, кінематограф, з іншого, – різні прошарки суспільства, а в освіті стала активно культивуватись ідея дитячого естетичного виховання. Ці потужні творчі процеси в 70-80-ті рр. отримали назву «нової фольклорної хвилі», і донині цей інтерес не послаблюється. Вони пробуджували національну самосвідомість та спонукали до пошуків свого історичного коріння. Знаменно, що інтерес виявився дещо ширшим і охопив також фольклор інших народів світу. На тлі бурхливого розвитку дитячого хорового виконавства й активної творчості композиторів у жанрі дитячої хорової музики усе помітнішою стала увага не тільки до вітчизняного фольклору, але й до самобутніх музичних культур народів світу, прагнення ознайомити з ними молоде покоління через хорові обробки пісень різних народів. Багато композиторів долучилися до цієї благородної справи, і за кілька десятиліть жанр поповнився численними зразками різноманітних за образною тематикою, характером, національним колоритом творами різного рівня вокально-технічної складності: одно-, дво-, триголосних, *a cappella* та із супроводом. Авторами цих обробок стали як композитори Т. Попатенко, С. Дунаєвський, М. Дремлюга, О. Тілічєва, Ж. Колодуб, Х. Кальюсте, В. Калістратов, так і диригенти прославлених дитячих хорів – О. Свешников, В. Соколов, В. Попов, Г. Струве, С. Грибков,

В. Калиниченко. Прозвучали також найбільш вдалі обробки зарубіжних митців: Б. Бартока, Б. Бріттена, Г. Димітрова, В. Ружджака, Дж. Шоу, Г. Лорки, В. де Мола, Т. Л'єранса, Х. Фергюссона, Фам Ван-Чунга та багатьох інших.

Серед обробок пісень народів світу для дитячого хору найбільш поширеним є тип гармонізації, менше зустрічається обробок гомофонно-поліфонічного типу, досить рідкими є зразки вільної обробки. Поодинокими, поки що, є твори великої форми – фантазії на теми пісень народів світу, які також відносяться до типу вільних обробок, наприклад, фантазії для дитячого хору О. Хромушина. У них зростає роль авторського начала завдяки поглибленню художньої концепції, ускладненню драматургічних зв'язків між частинами, новаторським рисам, опорі на класичні принципи варіювання з поступовим переосмисленням першоджерела засобами осучаснення фактури й гармонії.

Як показала композиторська практика ще ХІХ ст., для того, щоб надати обробці або композиторському твору національного забарвлення, недостатньо скористатися лише фольклорним матеріалом. Для найбільш вдалих зразків хорових обробок характерно те, що їх творці зуміли віднайти й втілити національні риси пісні-першоджерела, проникнути в національний дух, образ мислення та особливості світосприйняття конкретного народу й тонко відтворити ті сутнісні властивості.

Зазначимо, що в дитячій музиці існують особливі випадки, коли композитор поставив собі за творчу мету ще більш складне завдання: створити власні вокально-хорові твори у дусі різних народів світу – стилізації. Таким цікавим і вдалим творчим досвідом став великий цикл колоритних стилізацій пісень різних народів «*Серебристый поясок*» Ростислава Бойка (1931-2002). У співдружності з поетом Віктором Вікторовим він зумів передати яскраві й різноманітні образи та національний колорит, характерні для музично-поетичної творчості 32-х (!) народів світу – українського, російського, молдавського, латиського, вірменського, французького, англійського, німецького, турецького, чеського, в'єтнамського, фінського, австралійського,

мексиканського тощо. У вступному слові до нотного видання автор порівняв створений цикл із музичною подорожжю світом і розкрив свою ідею як музичну панораму національних картинок через призму дитячого образного сприйняття.

Хорова обробка як автономна жанрова сфера зазнала упродовж ХХ ст. помітної еволюції. По-перше, загальні процеси ускладнення композиторської техніки торкнулись також і дитячої хорової музики, зокрема, жанру обробки. По-друге, у 80-90-ті рр. усе більш помітним стало прагнення диригентів подолати статичну форму хорового концерту живими традиціями народного співу. Відбулося зближення фольклору та академічного хорового виконавства, народження нових форм культивування хорової музики на концертній естраді, надання авторами й співацькими колективами народній пісні сценічного життя. Усе частіше у виступах колективів спів став доповнюватись елементами театралізації: костюмами, рухами, ходою, танцем, сценічною пластикою, світловими ефектами, прийомами акторської гри. Феномен отримав назву «нової фольклорної хвилі». У трактовці образів пісенних першоджерел розширився арсенал композиторських засобів за рахунок специфічних прийомів сонорної техніки (*glissando*, говір, шепіт), які походять від народних традицій. У дитячому хоровому виконавстві дані зрушення також віддзеркалилися повною мірою. Зазначимо, що особливої яскравості ці новації додають виконанню пісень народів світу. Багатий фольклорний матеріал представляє широке поле для втілення різноманітних авторських концепцій у жанрі хорової обробки, відкриває щонайширший простір для творчої фантазії автора, диригента й хористів. Навіть із невігядливими, на перший погляд, мелодіями, вони відрізняються надзвичайним ритмо-інтонаційним і ладовим багатством, множиною тембрових відтінків, своєрідністю музичного мислення. Мудра простота пісень різнонаціонального фольклору стала благодатним ґрунтом для дитячого хорового виховання. Як приклади, наведемо низку обробок пісень народів світу: азербайджанська нар. п. «Весна» в обробці М. Дремлюги; австралійська нар. п. «Энди ушел со стадом» в обробці

К. Сорокіна; австрійська нар. п. «Цирк приехал» в обробці В. Соколова; американська нар. п. «Бубенцы» в обробці С. Дунаєвського; болгарська нар. п. «Путь в горах» в обробці А. Животова; індонезійська нар. п. «Крончонг» в обробці Є. Веврика; італійська нар. п. «В путь» в обробці О. Свешникова; литовська нар. п. «Птичий ужин» в обр. Т. Попатенко; німецька нар. п. «Лесной концерт» в обробці О. Тілічеєвої; словацька нар. п. «Горы, горы вы мои» в обробці М. Дремлюги; французька нар. п. «Пиренейская песня» в обробці А. Александрова; шотландська нар. п. «Беда моя – тяжёлый воз» в обробці Б. Бріттена.

Пісенно-поетичні традиції будь-якого з народів світу є найбагатшою частиною його музичної культури й духовної спадщини. Музичне мистецтво кожного народу має неповторний колорит і несе в собі історію становлення окремо взятої культури, яку можна образно порівняти з віковими кільцями стовбура всесвітнього мистецького древа. Стосовно пісень наших слов'янських народів слід зауважити, що їх краса здавна дивувала чужоземних композиторів і музикантів, про що збереглися документальні свідчення ще з XVIII ст. Видатний композитор М. Римський-Корсаков вважав, що музики поза національністю не існує, що, будь-яка музика, яку прийнято вважати за загальнолюдську, все ж таки національна. А Ріхард Штраус говорив, що не знає більшого щастя для композитора, ніж написати просту пісню, яка через п'ятдесят років стане народною, а ім'я її творця тим часом буде забуто. Фольклор став своєрідним генетичним кодом національних культур, який оберігає їх унікальність від безликісті, універсіоналізації, від стирання найціннішого вмісту.

Сьогодні невмирущі джерела національних пісенно-поетичних культур продовжують жити музичну творчість митців для дітей, зокрема, у жанрі хорової обробки. Включення до системи музичного розвитку дітей кращих зразків пісенного фольклору, як вітчизняного, так і інших народів світу, залишається гостро актуальним, зокрема з тієї причини, що дитяче хорове виховання відчуває величезний тиск із боку поп-музики, нав'язування порожніх

розважальних жанрів, шкідливих для чистих юних душ. Обробки пісень народів світу є бажаними в дитячому музичному вихованні не лише з естетичного боку, що є, безперечно, вкрай важливим, але й тому, що вони розширюють знання юного покоління про світ та інші народи, формують інтерес, повагу до них через музику, пісню, і тим самим навчають краще розуміти й цінувати своє вітчизняне мистецтво.

Список літератури

1. Асафьев Б. О хоровом искусстве / Б. Асафьев. – Л. : Музыка, 1980. – 216 с.
2. Іваницький А. І. Український музичний фольклор. Підручник для вищих учбових закладів / Іваницький А. І. – Вінниця : НОВА КНИГА, – 2004. – 320 с.
3. Графова Л. Душно жить без совести. Інтерв'ю с Фазилем Искандером / Л. Графова. // Время. – Харків, 10 березня 2011. – С. 6.